

www.avgi-anagnoseis.blogspot.com

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

28η Οκτωβρίου

Η πρώτη μέρα του πολέμου

Η κήρυξη του πολέμου βρίσκει τον Παναγιώτη Νικόπουλο να υπηρετεί τη στρατιωτική του θητεία, ήδη από τον Νοέμβριο του 1939, στο Α' Σύνταγμα Σκαπανέων, το οποίο ήταν βοηθητική μονάδα του Μηχανικού, στην Αθήνα. Την ίδια ημέρα η μονάδα του μετακινείται, για λόγους ασφαλείας στο Χαϊδάρι, πιθανόν κοντά στο σημερινό Παλατάκι. Στο κείμενο που ακολουθεί, και με το οποίο ξεκινούν οι ημερολογιακές καταγραφές, περιγράφει την πρώτη ημέρα του πολέμου.

28.10.40

» **Ήταν 5 η ώρα** όταν ο αξ/κός της επιφυλακής μάς ξύπνησε και βιαστικός μας είπε να ντυθούμε γρήγορα. Από την πρώτη στιγμή καταλάβαμε ότι κάτι το σοβαρό θα συμβαίνει. Σε λίγο όλο το σύν/μα ήταν στο πόδι και αργότερα ήλθε κάποιος συνάδελφος που με τη φημερίδα στο χέρι μας ανήγγειλε ότι η Ιταλία εκάρυξε τον πόλεμο της Ελλάδος. Υποδεχτήκαμε το νέο μ' έναν ακράτητο ενθουσιασμό και περισσότερο οι νεοσύλλεκτοι, οι οποίοι δεν μπορούσαν να κρύψουν τη χαρά τους, της και ανυπόμονα περιμέναν αυτή τη στιγμή για να δράσουν. Στις 6 ½ οι σάλπιγγες των συν/των εσήμαναν συναγερμό και σε λίγο ο διοικητής μας, με την ψυχραιμία που τον διέκρινε πάντα, περιήλθε το στρατόπεδο και έδωσε τις πρώτες διαταγές. Συνταχθήκαμε αμέσως και εγκατασταθήκαμε στο πεδίο ασκήσεων, μέσα στα χαρακώματα. Μας υπενθύμιζαν μερικές βασικές θεωρίες και διαλυθήκαμε. Οι σειρήνες της πόλεως μας υπενθύμιζαν κάθε τόσο τη σκληρή πραγματικότητα, της οποίας τόσο απρόοπτα πέσαμε θύματα. Κατά τις 10 ½ είδαμε σε αρκετό ύψος ένα μικρό σμήνος αεροπλάνων και σε μια στιγμή αντήχησαν από τα γύρω υψώματα συνεχείς οι εκπυροσκοπήσεις των αντιαεροπορικών. Η πρώτη μας εντύπωση ήτο ότι επρόκειτο περί ασκήσεων, αλλά γρήγορα μας πληροφόρησαν ότι ήταν ιταλικά αεροπλάνα. Ύστερα απ' αυτό, όταν ένα απειμονώθη και μας φάνηκε ότι εβλήθη και έπεφτε, είναι απερίγραπτες οι εκδηλώσεις μας.

Είχε πια αρχίσει η επιστράτευση και επιταχθέντα αυτοκίνητα κατέφθαναν συνεχώς μεταφέροντα στρατιωτικά υλικά. Οι έφεδροι απ' την κλάση 1921 παρουσιάζοντο διαρκώς στα υπαιθρία στρατολογικά γραφεία και οι αποθήκες επι-

στρατεύσεως είχαν ελευθερωθεί από τα σιδερένια κηκλιδώματα των παραθύρων για να διευκολυνθεί η μεταφορά των υλικών. Είχε αρχίσει να διαδίδεται ότι θα μετακινήθουν τα συν/ματα (σκαπανέων και τπλ/τών) και αυτό ήταν αρκετό για να κυκλοφορήσουν οι πιο απίθανες φήμες. Για μας διεδόθη ότι θα πηγαίναμε στο Χαϊδάρι. Εκείνο που με έκανε να στενοχωρούμαι υπερβολικά ήταν ότι δεν μπορούσα να ειδοποιήσω στο σπίτι κάτι καθυσταστικό, γιατί εύκολο ήταν να μαντέψω την άσχημη θέση τους και ιδιαίτερα της μαμιάς, την οποία και σκεπτόμουν περισσότερο. Μας ειδοποίησαν να παραδώσουμε τα όπλα και δεν μου έμενε καιρός να σκεφτώ περισσότερο. Κατόρθωσα να εξασφαλίσω μια θέση στο τραμ και σε λίγο ήμουν στη θεία Μαρία. Την παρεκάλεσα να γράψω στο σπίτι ότι προσωρινά τουλάχιστον θα μείνωμε στο Χαϊδάρι και ότι άλλο νομίζω ότι θα τους καθουσάξω. Απεχαιρέτησα και τη Μαρία και έφυγα. Στην Αθήνα επικρατεί σχετική ψυχραιμία και οι πολίτες εφαινότο σαν να εύρισκαν σ' αυτή την κατάσταση κάποια αναγκαία λύση.

Το Πρακτορείο του Λούδ Τριεστίνο όπως και μερικά καταστήματα Ιταλών υπέστεισαν την άγρια επίθεση του πλήθους. Στο σύν/μα είχαν συγκεντρωθεί οι συγγενείς των στρατιωτών και αγωνίζοντο με τους σκοπούς να τους επιτρέψουν να δουν τους δικούς τους. Φάγαμε, για τελευταία ίσως φορά στο σύν/μα, φασολάδα και σε λίγο συντεταγμένοι περιμένουμε τη διαταγή εκκινήσεως. Παραδώσαμε μόνο τα όπλα και ο γυλιός ήταν υπερβολικά βαρύς για τις ασυνήθιστες πλάτες μας. Ξεκινήσαμε για το Χαϊδάρι. Ήταν αδύνατο να μείνη κανείς ασυγκίνητος από το θέαμα που συναντούσαμε. Στο άκουσμα της σάλπιγγας, που διαρκώς εσήμαινε «φανταράκια στο καλό», οι δρόμοι, πρώτες παράθυρα και κάθε μαγαζί γέμιζαν αυτομάτως από ενθουσιώδεις διαδηλωτές που μας απιύθωναν κάθε λόγο βγαλμένο από τα βάθη της ψυχής τους. Πολλές γυναίκες και κορίτσια δεν [μπορούσαν] να κρατήσουν τα δάκρυά τους. Χωρίς να το καταλάβουμε καλά-καλά φτάσαμε στο Χαϊδάρι και κατασκηνώσαμε σ' ένα δάσος. [...]

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ

Venizelos, 2017, Digital Inkjet Archival Print

Ημερολόγια του πολέμου και της αιχμαλωσίας

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ,
Ημερολόγιο πολέμου (1940-1941) -
Ημερολόγιο αιχμαλωσίας (1944-1945),
επίμετρο: Ελένη Κούκη, ΜΙΕΤ, σελ. 330

» **Τρία χρόνια** και τρεις μήνες χωρίζουν τα δύο ημερολογιακά τεκμήρια του γεννημένου στο Σικάγο, το 1918, Παναγιώτη Νικόπουλου από την Καλαμάτα: τρία χρόνια, όμως, που μετέβαλαν άρδην τη ζωή του και τον κόσμο όπως τον γνώρισε, οδηγώντας τον από τις εσαχτιές της Πελοποννήσου στο μακρινό Γκρας της Αυστρίας.

ΤΟΥ ΣΠΥΡΟΥ ΚΑΚΟΥΡΙΩΤΗ

Ο «ελλείπων κρίκος» που χωρίζει τα δύο αυτά ημερολογιακά σώματα, τα οποία διασώζονται στο αρχείο της Ηράς Νικοπούλου και του Γιάννη Πατίλη, δεν είναι άλλος από τα χρόνια της Κατοχής, και της αντιστασιακής δράσης του Π. Νικόπουλου μέσα από τις γραμμές του ΕΑΜ (για την οποία, όσα ελάχιστα γνωρίζουμε, προέρχονται από μεταγενέστερες πηγές). Αυτό ο κρίκος ενώνει την 20ή Απριλίου 1941, τελευταία καταγραφή στο «πολεμικό ημερολόγιο», μετά την κατάρρευση του μετώπου στην Αλβανία, και την 10η Ιουλίου 1944, την πρώτη, τηλεγραφική καταγραφή της αιχμαλωσίας του στο Χαϊδάρι, από την οποία θα οδηγηθεί στο Γκρας της Αυστρίας, για να εργαστεί καταναγκαστικά μέχρι

το τέλος του πολέμου και την επιστροφή του στην Ελλάδα, στις 21 Αυγούστου 1945, όπου και η τελευταία εγγραφή στο ημερολόγιό του.

Ελλείψει οποιασδήποτε αφήγησής του Νικόπουλου για τη συμμετοχή του στην Αντίσταση (για λόγους ασφαλείας ή άλλους, άγνωστους σε μας), δεν μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα τεκμήρια αυτά σαν μια ενιαία «αφήγησή ζωής» αλλά μάλλον ως δύο ξεχωριστές μαρτυρίες. Σε ό,τι αφορά την περίοδο του πολέμου στην Αλβανία, έχουν φτάσει έως εμάς πολλά ημερολόγια στρατιωτών, τα περισσότερα από τα οποία έχουν εκδοθεί, συχνά «επιμελημένα» μεταγενέστερα από τους ίδιους τους συγγραφείς τους. Αυτό που κάνει πολύτιμο το ημερολόγιο του Νικόπουλου είναι ότι, όπως προκύπτει από εσωτερικά και εξωτερικά τεκμήρια, δεν έχει υποστεί παρόμοια επεξεργασία.

Έτσι, στις σελίδες του διασώζονται «πλήθος λεπτομερειών, που μας επιτρέπουν να εισχωρήσουμε σε ένα σύμπαν εμπειρίας το οποίο κατά κανόνα χάνεται όταν η καταγραφή γίνεται εκ των υστέρων», όπως σημειώνει στο εκτεταμένο επίμετρό της η ιστορικός Ελένη Κούκη. Λεπτομέρειες που αναδεικνύουν την καθημερινότητα της ζωής στο μέτωπο, όχι όμως στην πρώτη γραμμή, καθώς η μονάδα του, ένα τάγμα σκαπανέων, είναι βοηθητική. Χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα επιμεληθείας, με σχετικά σταθερή αλ-

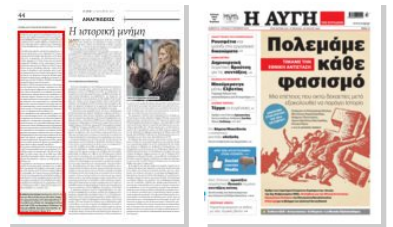
ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

1. 28Η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

Μέσο: . . . . . ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ημ. Έκδοσης: . . . 26/10/2019 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 26/10/2019

Σελίδα: 44

ηπλογραφία με τους οικείους τους, οι στρατιώτες αναμετρώνται με τη μονότονη καθημερινότητα της αναμονής, που ταράζεται μονάχα από τους συχνούς ιταλικούς βομβαρδισμούς και τις φήμες που διαδίδονται σαν αστραπή από το «ράδιο αρβύλα». Η αφήγηση διακόπτεται απότομα, κατά τη διάρκεια της υποχώρησης υπό διαρκή βομβαρδισμό, μέσα στο έδαφος της Αλβανίας.

Αν διαθέτουμε αρκετά «πολεμικά ημερολόγια», αντίστοιχες αφηγήσεις για την εμπειρία της καταναγκαστικής εργασίας διαθέτουμε ελάχιστες: στην πραγματικότητα, το ημερολόγιο του Νικόπουλου είναι το μοναδικό γραμμένο την ίδια στιγμή με τα γεγονότα που αφηγείται. Εξάλλου, το ίδιο το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας στα εδάφη του Ράιχ, τόσο αιχμαλώτων όσο και «ελεύθερων εργατών» (όσων δηλαδή πήγαν να δουλέψουν εκεί πεισμένοι από τη ναζιστική προπαγάνδα), είναι ελάχιστα μελετημένο. Όπως σημειώνεται στο επίμετρο, ακόμη και βασικά πραγματολογικά στοιχεία, όπως ο αριθμός των εργατών (υπολογίζονται μεταξύ 10.000 και 34.000) ή οι περιοχές όπου εργάστηκαν, μας είναι άγνωστα.

Επιπλέον, οι Έλληνες εργάτες κατά τους τελευταίους μήνες του πολέμου ήταν, τυπικά, «υπήκοοι» της «εξόριστης» δωσιλογικής κυβέρνησης που σχημάτισε στη Βιέννη ο Έκτωρ Τσιρονίκος, για τη δράση και, κυρίως, την εξουσία που ασκούσε έναντι των «υπηκόων» της (αν ασκούσε κάποια εξουσία και δεν ήταν μόνο και μόνο προπαγανδιστικός μηχανισμός) γνωρίζουμε επίσης ελάχιστα -στις καταγραφές του «ημερολόγιου αιχμαλωσίας» γίνονται κάποιοι υπαινιγμοί περί «αισχρής προπαγάνδας» ενός ελληνικού συλλόγου στην Αυστρία, χωρίς να δίνονται περισσότερες διευκρινίσεις για τις ενδεχόμενες διασυνδέσεις του.

Σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται, πέραν των άλλων, από καχυποψία έναντι των συναδέλφων του, για τις σχέσεις των οποίων με τις ναζιστικές αρχές δεν είναι βέβαιος, ο Νικόπουλος περιγράφει, συχνά με απολαυστικό τρόπο, την εργασιακή καθημερινότητα, η μονοτονία της οποίας διασπάται από τους διάφορους τρόπους που μηχανεύεται, μαζί με άλλους Έλληνες εργάτες, προκειμένου να αποφύγει τις αγγαρείες. Όσο τα συμμαχικά στρατεύματα προελαύνουν και οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί γίνονται μόνιμος κίνδυνος κατά τη διάρκεια της ημέρας, τα όρια της ελευθερίας του Νικόπουλου διευρύνονται. Τριγυρνά στην πόλη, μεγάλο μέρος της οποίας κείται σε ερείπια, με μοναδική του μέριμνα πλέον να βρει ασφαλές καταφύγιο.

Η ημερολογιακή αφήγηση θα συνεχιστεί και μετά τη γερμανική συνθηκολόγηση, καταγράφοντας το εικοσαήμερο ταξίδι της επιστροφής του μέσω Γιουγκοσλαβίας, με τρένο, κάρο ή και με τα πόδια στην Ελλάδα, όπου θα αναγκαστεί, έναντι «εισιτηρίου» για τη διαδρομή Θεσσαλονίκη - Αθήνα, να ενεχυριάσει τα παπούτσια του...

Τα ημερολόγια του Παναγιώτη Νικόπουλου θα παραμείνουν στο συρτάρι μέχρι τον θάνατό του, το 2000. Ο ίδιος είχε αρχίσει να επιμελείται γλωσσικά το πρώτο μέρος τους, έχοντας ίσως στο νου την πιθανή έκδοσή τους, προσπάθεια την οποία σύντομα εγκατέλειψε. Θα δουν το φως της δημοσιότητας είκοσι χρόνια αργότερα, εμπλουτίζοντας τη σχετική βιβλιογραφία με ένα μοναδικό τεκμήριο, διασώζοντας με τον τρόπο αυτό τη βιωμένη εμπειρία του πολέμου και της αιχμαλωσίας του, αλλά και σπαράγματα από το πρόσωπο του ίδιου του ημερολογιογράφου, ως «μνήμα ες αεί»...

Οι εικόνες του τεύχους προέρχονται από την έκθεση του Πάνου Κοκκινιά με τίτλο Stock Images που πραγματοποιείται στην οδό Σοφοκλήους 4 στην Αθήνα στο πλαίσιο του προγράμματος Έργο στην Πόλη 2019 του Οργανισμού Πολιτισμού και Ανάπτυξης NEON. Επιμέλεια Shoar Mavlian, Διευθύντρια Photoworks. Μέχρι 3/11.